

FESTIVAL RODARI

Pau Vidal

traductor i divulgador lingüístic

En Rodari fa cent anys, però per a mi en té sis. Perdoneu-me la *boutade*, però té la seva explicació: quan la gent del Grup 62 em van proposar de traduir *Filastrocche in cielo e in terra*, i mai tan ben dit, ara fa exactament sis anys, vaig descobrir un món nou. Nou i fascinant. Sempre més m'he demanat si el que en va sortir hauria estat gaire diferent en cas que un servidor hagués estat bon coneixedor de l'autor. No ho sabrem mai. El cert és que hi vaig arribar amb una mirada molt pura, totalment verge. I una mica esporuguit, també: no havia traduït mai res per a canalla, cosa que em feia molt de respecte, perquè era conscient que el lector infantil no el pots menysprear: jo mateix, de nano, que llegia més i tot que ara, era molt exigent.

Un primer cop d'ull al volum em va tranquil·litzar: hi havia títols de poemes tan suggeridors com ara «La família Punt-i-coma», «El cas d'un parèntesi», «L'accent de la A», «El signe d'interrogació»... Permeteu-me que us en copii un a manera de mostra. Es titula «Drama d'una coma»: «Això era i no era / una pobra Coma: / un alumne que no se sabia / la lliçó / la va posar en lloc d'un punt / al final de tot / de la redacció. / Pobreta coma, / aguantant ella sola el pes / de tantes paraules, / algunes amb accent i tot. / L'esforç va ser tan feixuc / que s'hi va quedar. / Sota una creu / definitiva / l'enterrà el mestre, / i en comptes de flors d'olor / hi va deixar un pom de signes / d'exclamació.» Brillant, oi?

Documentant-me una mica per a la feina, no vaig trigar gens a trobar una cosa que em va animar encara més: resulta que aquest senyor tan prolífic havia escrit un volum sobre la manera com ell entenia la seva feina que duia un títol sensacional: *Gramàtica de la fantasia*. Dos conceptes, si no antagònics, com a mínim llunyans, amb els quals, en canvi, sintonitzo molt; amb tots dos, perquè si d'una banda la gramà-

tica representa la passió lingüística, l'interès insadollable per la forma de l'escriptura, de l'altra la fantasia és el goig literari, la llibertat de deixar-se anar, de desbordar les regles de la realitat que tan sovint ens constrenyen. «Si tinguéssim una Fantàstica, tal com tenim una Lògica, s'hauria descobert l'art d'inventar», va dir una vegada, citant Novalis. Decididament, en Rodari feia molt per a mi.

Novell com era, doncs, en traducció de narrativa infantil, em vaig llançar justament a un exercici de fantasia que tanmateix la dura realitat aviat va estroncar. O en part; en una petita part, en realitat. Em refereixo al títol, on vaig experimentar una sensació que traduint per a adults he viscut repetidament però que, ingenu, em pensava que justament per ser qui era en Rodari aquesta vegada no em passaria. En italià, una *filastrocca* és una composició ritmada de versos breus, amb rima o no, generalment sense un significat clar, que es canta o es recita per fer riure la canalla, o també per adormir-los; en una segona accepció, el terme també es fa servir per designar una «xerrameca llarga i avorrida». De fet, l'escriptor piemontès va fer servir aquest mot en uns quants títols (el primer era *Il libro delle filastrocche*, de 1951). Agafant el diccionari d'equivalències, la primera opció era *cantilena*, que tanmateix no m'agradava gaire perquè remet molt directament a la idea de cantar i sobretot perquè és d'ús força residual; em feia més gràcia un sinònim més freqüent, *cantarella*, perquè sovint es dissona del cant per aproximar-se al concepte de lletania, de repetició o de murga, igual que el sentit figurat de l'original: «No em vinguis amb aquesta cantarella!» D'altra banda, quan es refereix a *cançó* s'aplica especialment al camp infantil, o sigui que per aquesta banda anàvem bé (després vaig pensar que tal vegada en aquesta preferència hi tenia alguna cosa a veu-

...

- ... re la presència a la meua vida d'en Catarella, el telefonista de la comissaria de Vigata i autèntica murga vivent per al comissari Montalbano). Però com que jo quan em deixo anar em deixo anar (haver dedicat més de vint anys a un escriptor pirotècnic com en Camilleri s'ha de notar), vaig provar què passaria si adaptàvem l'original tal com és: de *filastrocca*, *filastrocca*. No existeix, és veritat, però hi reconeixem fàcilment el verb *filare* i el substantiu *troca*, que no solament dona la idea de girar al voltant d'una cosa sinó de continuïtat, cosa que s'adiu amb l'esperit rodarià (recordeu allò de fer servir el mateix mot en títols diferents). És un mot corrent (surten en una expressió tan usada com *embolicar la troca*) i té una bona sonoritat. A més, resulta que els diccionaris italians donen com

a possible etimologia de *filastrocca* les tonades que les filadores repetien mentre treballaven, una cosa semblant al que passa amb els cants de batre, comuns a tota l'àrea mediterrània. Sí, *Filastroques del cel i la terra* m'agradava.

Llàstima que a qui no li va agradar va ser a l'editorial; es veu que, essent un mot inventat, els feia por que al lector li sonés estrany i no entengués de què podia anar el llibre. I així les *filastrocche* originals es van convertir en les nostres *tirallongues*, terme que si bé recull el concepte de 'sèrie llarga de coses que es diuen', manca de la idea de cançoneta o sonsònia. Més aviat fa pensar en una sèrie llarga per l'estil del famosíssim poema de Pere Quart «Tirallonga de monosíl·labs».

Vicissituds del títol a part, m'enfrontava no solament al repte de traduir un llibre per a canalla sinó, a més a més, en vers. En vers una mica especial, tot s'ha de dir, perquè l'original tot sovint no segueix cap model d'estrofa existent (de vegades sí, tanmateix: quartetes i rodolins són les més freqüents), sinó que anava a la seva. Dit d'una altra manera: rima quan li convé i quan no li convé no, i el nombre de síl·labes dels versos és del tot aleatori (em feia pensar en aquelles cançons d'en Serrat, que no saps mai quan acabarà la frase). Especialment als poemes més llargs sembla prevaldre el criteri de la irregularitat; mireu la darrera estrofa de «Jo voldria», per exemple, més llarga que les dues primeres: «Jo voldria que a la lluna / s'hi arribés en bicicleta / per veure si allà també / pedalen fins a la meta. // Jo voldria que a la lluna / s'hi anés amb un cop de moto / per veure si allà també / si caic és que me la foto. // Jo voldria que a la lluna / s'hi anés de pressa i corrent / per veure si allà alguns / que no dinen el diumenge / ja tenen gana dilluns.»

L'autor supedita les exigències de la mètrica a les necessitats de la història. El resultat és que les tirallongues no són fàcilment cantables, car resulta difícil que evoquin una melodia. Es tractava, doncs, de reproduir aquest efecte diguem inharmònic. Això sí, sempre cenyint-me al criteri general de mantenir escrupolosament la rima, tant la consonant (majoritària) com les poques assonants, i la mètrica.

Una segona dificultat, no pas específica d'aquest llibre sinó inherent a la traducció mateixa, eren les referències geogràfiques i culturals. Tenint en compte els destinataris, em va semblar pertinent adaptar topònims i referències italianes a les catalanes quan el manteniment de l'original hagués fet incomprensible el joc («La teia de Teià», «En Joanet l'Esquenadret»), però no sempre: a «El mar Adriàtic», «A Roma», «A Pisa», o «El senyor de Venècia», per exemple, no calia. Així mateix, els universals (França, la Xina) tampoc hauria tingut sentit anostrar-los.

Ara bé, si esmento aquestes lleugeres dificultats és perquè eren una broma al costat del tret característic de la narrativa rodariana, que és el joc de paraules construït a partir de l'error ortotipogràfic. Ell mateix en parla al capítol «L'error creatiu» de la *Gramàtica de la fantasia*, dedicat a la potencialitat creativa i pedagògica-didàctica de la pífia: «cada error involuntari obre la possibilitat d'una història nova, tal com testimonia l'exemple de la sabata de la Ventafocs, que en

comptes de ser de *vaire*, és a dir de pèls, per un error de transcripció va esdevenir de *verre*, una insòlita sabateta de vidre», i on suggereix que els nanos obren la porta a qui sap quantes històries quan en comptes del mot *automobile* s'equivoquen i escriuen, per exemple, *ottomobile*, *altomobile*, *ettomobile*, *autonobile*, etc. Cada pífia una aventura diferent. Sempre va dir que el proverbi «Espifiant-la se n'aprèn» hauria de ser substituït per «Espifiant-la s'inventa».

De les composicions fetes a partir d'aquest principi, sens dubte la més fumuda era «L'ago di Garda», un joc molt senzill a partir de l'homofonia de *lago* ('llac') i *l'ago* ('l'agulla'). He dit senzill? I ara. Tal com ja m'havia trobat amb els equívocs del benvolgut agent Catarella, aquí no quedava més remei que fer una adaptació, inventar-se'n un de nou. La meva versió segueix el trajecte diguem argumental de l'original, però el protagonista és un de ben diferent: *l'agent rural*, que permet el joc amb *la gent rural* (tot descartant *Laura de bondat* i *l'imitador de velocitat*, que també em feien peça).

Tanmateix, abans de veure publicada la que amb el temps ocuparia un dels llocs preferents de la meva biblioteca d'Il·lustres Traduits, encara vaig descobrir un segon aspecte de la meva inexperiència en el gènere: el lèxic. Seguint aquella premissa que deia de la màxima exigència, en la fase de revisió em vaig trobar la sorpresa que els criteris editorials havien suprimit una sèrie de termes i expressions tot considerant-los massa rebuscats per a lectors tan joves: verbs com *brandar*, *dar*, *vessar* (en sentit figurat) o *xalar*; substantius com *averany*, *alirets*, *sella*, *carrisqueig*, *taranà* o *clepsa*; adjectius com *eixerit*, o locucions com *a pleret*... Fins i tot el mot *mot* va ser substituït per *paraula*; no m'estranya que hi hagi tanta gent que li tinguí mania... Tot i així, vaig aconseguir esquitllar-hi vocabulari que estic segur que als infants que l'hagin llegit els deu haver anat de primera per a la vida: *desfici*, *fressa*, *manca*, *joiells*, *raure*, *fer via*, *guaitar*, *besllum*, *caramull*, *esbotzar*, *fal·lera*, *saltiró*, *rabent*, *xerric*, *embalum*, *dèria*, *sobralles*... Tot material de qualitat imprescindible per, de més grans, poder gaudir de la literatura de qualitat. O fins i tot per tornar a gaudir de clàssics eterns com aquest Rodari, tal com he fet jo mateix amb un goig que ja tenia mig oblidat.

I com que el millor homenatge que li podem fer és llegir-lo, us deixo de propina un dels poemes llargs del llibre, on es condensen totes aquestes peculiaritats rodarianes que ens fascinen tant:

...

El país dels mentiders

Hi havia fa temps, ves per on,
anant cap a Quisapon,
el país dels mentiders.
Era un lloc on ningú deia
les coses tal com són,
no esmentaven pel seu nom
ni tan sols la safanòria:
la bola era obligatòria.

Tot just sortia el sol
ja senties el primer:
«Aquesta posta està molt bé.»
De nit, si la lluna
il·luminava la mar
com un far,
ja en senties tres:
«Ai, quina nit més fosca,
no es veu res de res.»

Si reies et compadien:
«Ai, pobre desgraciat,
què li deu haver passat
de mal?»
Si ploraves: «Que original,
sempre alegre, mai amb ànsia.
Segur que neda en l'abundància.»

En deien aigua del vi,
tap del filaberquí,
i així amb tot:
del que era aixà en deixen així.
No es podia fer d'altra manera
però en estar-hi acostumats
s'entenien a la primera.

Un bon dia hi va passar
un que anava al seu aire;
del codi dels mentiders
no en sabia poc ni gaire
i sense cap mirament
si havia de dir dia
agafava i deia dia

i si pardal, pardal,
i no deia ni un sol mot
que no fos com cal.
En un tres i no res
amb un llaç de la gossera
el van pescar
i de pet al manicomi.
«Està com un llum de ganxo:
sempre diu la veritat.»
«No pot ser, està comprovat...»
«Paraula d'honor:
és un cas interessant.
De fet ja estan arribant
cinc-cents savis que amb ardor
li estudiaran el cervell...»

L'estranya malaltia
l'explicà en trenta episodis
la Gasete de la falsia.
I al final per aplacar
la curiositat
popular
l'Home-que-deia-la-veritat
fou exposat, prèvia entrada,
al parc «zoo-il·lògic»
(un altre nom igual de capgirat...)
en una gàbia de ciment armat.

L'expectació va ser gran.
Però això no és gaire important.
Cosa molt més horrorosa,
la malaltia resultà infecciosa,
i a poc a poc per tota la ciutat
es va escampar el bacteri
de la veritat.
Metges, policia, autoritat,
van fer l'impossible
per frenar l'epidèmia.
Però res, tot inútil.
La gent va començar a dir,
ja fossin grans o petits,
al pa, pa, i al vi, vi,
mal al mal, i al bé, bé.
Deslliurat el presoner,
el van escollir president
i si tu no t'ho has cregut
és que vas ben malament.

Il·lustracions de Bruno Munari.